

**TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH
RESPUBLIKA ILMIY-METODIK MARKAZI**

O'zbek tilida tovush va talaffuzni rivojlantirish

TRENER: Abdialimova Maxfuza Safarboy qizi
Perfect universiteti Gumanitar fanlar kafedrası
o'qituvchisi

Mavzuning dolzarbligi

Bolaning nutq rivojlanishida tovush va talaffuz alohida o'rin tutadi. To'g'ri talaffuz faqat so'zlarni aniq aytish emas, balki bolaning fonematik eshitishi, artikulyatsion harakatlari va nutqiy boshqaruvi shakllanganligini ko'rsatadi. Maktabgacha yosh davri tovush tizimini rivojlantirish uchun eng qulay bosqich hisoblanadi, chunki bu davrda bola tovushlarni eshitish, farqlash va talaffuz qilish ko'nikmalarini faol egallaydi.

Maqsad

Tarbiyachilarda tovush va talaffuz rivojlanishining ilmiy-nazariy asoslarini shakllantirish, fonematik eshitish va artikulyatsion ko'nikmalarni rivojlantirish metodikasini o'zlashtirish hamda amaliy mashqlar orqali bolalarning to'g'ri talaffuzini shakllantirish ko'nikmalarini rivojlantirish.

Fonologik asoslar

tovushlar ketma-
ketligini bilish

Artikulyatsion metodika

tovush-harakat va
mashqlar

Amaliy mashqlar

mashq bilan
mustahkamlash

Tovush va talaffuz rivojlanishining ilmiy asoslari

Fonologik rivojlanish bosqichlari

Roman Jakobson: bola tovushlarni oddiydan murakkabga qarab ketma-ket egallaydi.

Fonematik eshitish

O'xshash tovushlarni farqlay olish qobiliyati (s-sh, b-p, r-l).

Artikulyatsion rivojlanish

Til, lab va jag' mushaklarining harakatchanligi tovush hosil bo'lishida muhim.

Fonematik xabardorlik

So'z tarkibidagi tovushlarni anglash — erta savodxonlik uchun muhim tayyorgarlik.

Harakat va tovush bog'liqligi

Tovushni eshitish, ko'rish va harakat birgalikda talaffuzni mustahkamlaydi.

Umumiy tamoyil

Tovush mashqlari tabiiy, qiziqarli va bosqichma-bosqich tashkil etilishi kerak.

Fonologik rivojlanish bosqichlari

OSON TOVUSHLAR

Avval talaffuzi oson bo'lgan tovushlar shakllanadi: unli tovushlar (a, o, u) va lab tovushlari (m, b, p).

MURAKKAB TOVUSHLAR

Keyinchalik murakkabroq artikulyatsiyani talab qiluvchi tovushlar shakllanadi: s, sh, ch, r kabi tovushlar.

Roman Yakobson nazariyasi

Ma'lum ketma-ketlik asosida egallash

Vaqtinchalik noto'g'ri talaffuz — tabiiy jarayon

Bosqichma-bosqich rivojlantirish

Bolaning imkoniyatini hisobga olish

Fonematik eshitish va tovushlarni farqlash

1

S — SH

O'xshash tovushlarni eshitish orqali farqlash mashqi.

2

B — P

Lab tovushlarini aniq talaffuz qilish va farqlash.

3

R — L

Til harakatini talab qiluvchi tovushlarni farqlash.

4

Fonematik eshitish ta'rifi

Bolaning o'xshash tovushlarni farqlay olish qobiliyati — keyingi talaffuz va savodga ta'sir qiladi.

Tovush-harakat metodikasi

1

S — ilon

Sirg'alish harakati bilan bog'lanadi.

2

Sh — shamol

Qo'l silkitish harakati bilan bog'lanadi.

3

R — mashina

Rul harakati bilan bog'lanadi.

4

Z — ari

Aylana harakati bilan bog'lanadi.

1 TOVUSH – 6 ELEMENT

Bitta tovush bilan o'rganamiz, o'rganamiz va nutqimizni boyitamiz!

TOVUSH:

S

1

OBRAZ

Ilon

2

HARAKAT

Qo'llarimiz bilan
ilon harakatini qilamiz:
"SSSSS..."

3

RASM / PREDMET

Suv rasmi

4

3 TA SO'Z

suv

sabzi

soat

So'zlarning boshida
"S" tovushi eshitiladi!

5

TOVUSHNI SO'ZDA

S tovushi so'z boshida
eshitiladimi?
Top-chi!

-S

So'zni aytamiz va boshida
"S" tovushi bor-yo'qligini aniqlaymiz.

6

MINI-O'YIN

"S" tovushini eshitsang –
ilon bo'! "SSSSS" – degancha yuramiz!

ESLATMA: Har bir element orqali tovushni eshitamiz, ko'ramiz, qilamiz, aytamiz va o'yin bilan mustahkamlaymiz!

Artikulyatsion mashqlar (nutq gimnastikasi)

Artikulyatsion mashqlar tovushlarni to'g'ri hosil qilish uchun til, lab va jag' mushaklarini tayyorlaydi. Mashqlar qisqa, muntazam va o'yin shaklida tashkil etilishi kerak.

Asosiy mashqlar

- “Soatcha” — til harakatchanligini rivojlantiradi
- “Qoziqcha” — til kuchini rivojlantiradi
- “Bulbulcha” — lab mushaklarini rivojlantiradi
- Qisqa va muntazam bajarilishi kerak
- O'yin shaklida tashkil etilishi kerak
- Ko'zgu yordamida nazorat qilinadi

Tovush va talaffuzni rivojlantirish metodikasi

Tovush-harakat metodikasi

Tovush aniq obraz va harakat bilan bog'lanadi, murakkab tovushlarni qiziqarli shaklda o'zlashtirish imkonini beradi.

Artikulyatsion mashqlar

Til, lab va jag' mushaklarini tovush talaffuziga tayyorlaydi.

Tovush kartochkalari

Har bir tovush aniq rasm yoki obraz bilan vizual-audio bog'lanadi.

Tovush o'yinlari

Bola tovushlarni majburlab emas, tabiiy o'yin faoliyati davomida o'zlashtiradi.

Erta savodxonlik elementlari

Bo'g'inlarga ajratish, birinchi tovushni aniqlash, tovushlar ketma-ketligini eshitish.

Harakat va tovush bog'liqligi

Bir nechta faoliyat orqali qabul qilingan tovush yaxshiroq eslab qolinadi.

Amaliy mashq

Eshitish va farqlash
(Tovushlar zinapoyasi,
Tovushni eshit va ajrat,
Ko'r-eshit-takrorla)

Harakat va obraz orqali
mustahkamlash
(Tovushni harakat/obraz
bilan his qilamiz, Til va
lab gimnastikasi)

Savodxonlikka
tayyorgarlik (Tovush
kartochkasini top, Tovush
ovchilari, va boshqalar)

“Tovushlar zinapoyasi”

Maqsad: Bolalarda tovushlarni bosqichma-bosqich oʻzlashtirish, eshitish va talaffuz qilish koʻnikmalarini rivojlantirish.

Jihozlar: tovushlarga mos rasmlar, rasmlı kartochkalar

A, O, U

M, B, P

S, SH, CH, R

Mushuk

Sham

Bajarilish tartibi

- Tarbiyachi bolalarning yoshiga mos tovushlarni tanlaydi
 - Keyinchalik murakkab tovushlarga (s, sh, ch, r) oʻtiladi
 - Bola tovushni eshitadi, rasmni topadi, soʻzni takrorlaydi
 - Avval oson tovushlar (a, o, u, m, b, p) bilan ishlanadi
 - Har bir tovush rasm bilan bogʻlanadi
- Natija: bola tovushlarni eshitib farqlashni boshlaydi

“Tovush ovchilari”

Maqsad: bolalarda berilgan tovushni eshitish va shu tovush qatnashgan soʻzlarni topish qobiliyatini rivojlantirish.

Bajarilish tartibi

1. Tarbiyachi maʼlum tovushni tanlaydi (masalan, “M” tovushi)
2. Bolalar orasiga turli rasmlar joylashtiriladi: mushuk, olma, baliq, mashina
3. Bola “M” tovushi bor rasmlarni tanlaydi va har birini aytadi
4. Natija: bola tovushlarni tinglab ajratadi, soʻz boyligi va talaffuzi oshadi

TOVUSH OVCHILARI

B tovushini ovlaymiz!

Topshiriq:

Rasmlarga qarang.

B tovushi bilan boshlanadigan rasmlarni toping va belgilang.

1. B tovushi bilan boshlanadigan rasmlarni toping va belgilang.

baraban

tuya

kapalak

tarvuz

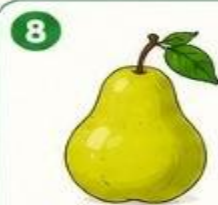
baliq

kitob

paxta

nok

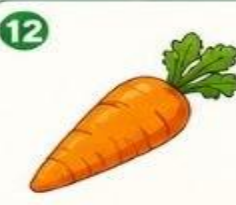
shar

qalampir

uy

sabzi

B tovushi xazinasi

Topgan rasmlaringni bu xazinaga joylashtir!

2. Topgan rasmingni nomla va **B** tovushini cho'zib ayt!

3. **B** tovushi so'zning qayerida joylashgan? (boshida, o'rtasida yoki oxirida)

SO'Z BOSHIDA

baraban

SO'Z O'RTASIDA

sabza

SO'Z OXIRIDA

uchib

ESLATMA:

B tovushini eshitganda quloqlaringizni oching, so'zni diqqat bilan tinglang!

Ajoyib ovchi bo'ling!

TOVUSH DOMINOLARI

TA'LIMIY MASHG'ULOT TO'PLAMI

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari va tayyorlov guruhlar uchun

Ushbu o'yin bolalarning fonematik eshitish qobiliyatini rivojlantirish, harf va tovush o'rtasidagi bog'liqlikni mustahkamlash hamda mantiqiy fikrlashni o'stirishga mo'ljallangan.

1. DOMINO KARTALARI (29 TA)

1 A a Bo'ri	2 B b Dala	3 D d Eshik	4 E e Fil	5 F f Gul	6 G g Hovuz	7 H h It	8 I i Jo'ja	9 J j Koptok	10 K k Lola
11 L l Mushuk	12 M m Non	13 N n Olma	14 O o Pishloq	15 P p Quyosh	16 Q q Rasm	17 R r Sichqon	18 S s Tovuq	19 T t Uzum	20 U u Varrak
21 V v Xo'roz	22 X x Yulduz	23 Y y Zebra	24 Z z O'rik	25 O' o' G'oz	26 G' g' Shar	27 Sh sh Chumchuq	28 Ch ch Ayi	29	

ZANJIR TARTIBI

A → B → D → E → F → G → H → I → J → K →
L → M → N → O → P → Q → R → S → T → U →
V → X → Y → Z → O' → G' → Sh → Ch → A

28-kartadagi "Ayi" rasmi yana 1-kartadagi A harfiga ulanadi.

5. MASHG'ULOTNI BOSQICHLARGA BO'LIB O'TKAZISH

2. O'YIN QOIDASI

1

BOSHLAYMIZ

Tarbiyachi stol o'rtasiga A | Bo'ri kartasini qo'yadi. Bo'ri so'zining boshida qaysi tovush bor? (B tovushi)

A a

2

TOPAMIZ

Bolalar B harfi yozilgan kartani topib, Bo'ri rasmining yoniga ulaydilar.

B b

3

ZANJIRNI DAVOM ETTIRAMIZ

Har bir bola rasmini taniydi, nomini aytadi, so'zning birinchi tovushini aniqlaydi va mos harfni topib, kartani ulaydi.

4

HALQANI YOPAMIZ

Oxirgi kartadagi Ayiq rasmi birinchi kartadagi A harfiga ulanadi va halqa yaxlitlanadi.

29 ta karta bilan halqa (yoki uzun iloncha) hosil bo'ladi!

3. "NG" TOVUSHI UCHUN MAXSUS KARTA

Ng tovushi so'z boshida kelmaydi. U so'zning o'rtasida yoki oxirida eshitiladi.

"NG TOVUSHINI OVLA!"

Rasmlarda "ng" tovushini eshitsangiz, chapak chaling!

qo'ng'iroq

yong'oq

dengiz

yeng

rang

MISOLLAR:

olma - rang - bola - yeng - dala - yong'oq

4. TARBİYACHI VA OTA-ONALAR UCHUN TAVSIYALAR

★ Harf nomini emas, tovushni aytamiz: b (be emas), m (em emas), f (ef emas).

★ Tovushni aniq va qisqa aytamiz: B-b-bo'ri, M-m-mushuk, S-s-sichqon.

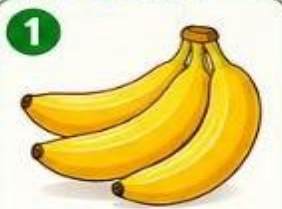

TOVUSH OVCHILARI

B tovushini ovlaymiz!

1. B tovushi bilan boshlangan rasmlarni toping va belgilang.

banan

baraban

tuya

kapalak

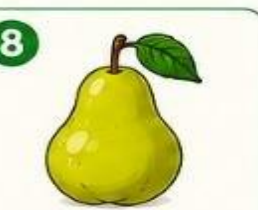
tarvuz

baliq

paxta

nok

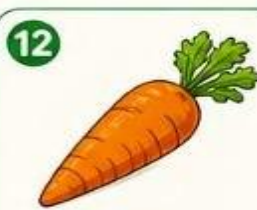
shar

qalampir

uy

sabzi

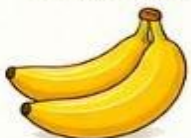

2. Topgan rasmingni nomla va B tovushini cho'zib ayt!

3. B tovushi so'zning qayerida joylashgan? (boshida, o'rtasida yoki oxirida)

SO'Z BOSHIDA

So'z boshida – birinchi tovush.

banan

SO'Z O'RTASIDA

So'z o'rtasida – so'zning ichida.

sabzi

SO'Z OXIRIDA

So'z oxirida – so'zning oxirida.

kitob

Topshiriq:

Rasmlarga qarang.

B tovushi bilan boshlangan, o'rtasida yoki oxirida kelgan rasmlarni toping va belgilang.

B tovushi xazinasini

Topgan rasmlaringni bu xazinaga joylashtir!

ESLATMA:

B tovushini eshitganda quloqlaringizni oching, so'zni diqqat bilan tinglang!

Ajoyib ovchi bo'ling!

QARSAK BILAN TUT!

Diqqat bilan tingla va to'g'ri harakatni tanla!

QOIDA:

Men so'zlarni aytaman.

K tovushini eshitsangiz — bir marta belgilangan harakatni bajaring.

anor

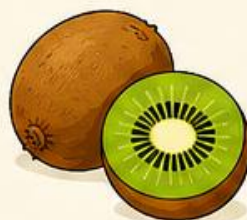
kitob

mashina

kivi

murabbo

kartoshka

qalam

Keyin qarsak
o'rniga

boshqa harakatlardan
foydalaning:

sakrash

qo'l ko'tarish

do'ppini ko'tarish

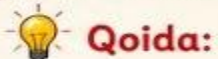
rangli kartani
ko'rsatish

ko'krakka qo'l
qo'yish

TOVUSHLAR POYEZDI

To'g'ri poyezdga chiqmagan yo'lovchilarni toping va olib tashlang!

Qoida:
Faqat M tovushi
bor so'zlar
M poyezdiga
chiqa oladi!

M poyezdiga
chiqadigan yo'lovchilar

murabbo

mashina

muzqaymoq

maymun

Noto'g'ri poyezdga
chiqqan yo'lovchilar

tarvuz

baliq

Men murabbo oldim.
"Murabbo" so'zida
M tovushi boshida.

Tovushni eshit, so'zni tanla, to'g'ri poyezdga joyla!

Tarvuz bilan baliq
M poyezdiga
chiqolmaydi!

KIMNING SAVATCHASI?

Rasmni nomlang va to'g'ri savatchaga joylashtiring!

So'zning boshidagi tovushga e'tibor bering!

Kim ko'proq to'g'ri joylashtirsa, o'sha g'olib!

M

S

mashina

sabzi

maymun

soat

murabbo

sumka

mosh

suv

fil

tuya

soyabon

moychechak

musiqa

$$2 + 3 = 5$$

misol

Yakuniy xulosa

O'zbek tilida tovush va talaffuzni rivojlantirish maktabgacha ta'lim jarayonining muhim yo'nalishlaridan biridir. Bu jarayon tovushlarni to'g'ri eshitish, fonematik farqlash, artikulyatsion mashqlar, tovush-harakat metodlari hamda o'yin va vizual vositalardan foydalanish asosida tashkil etilganda samarali natija beradi. Tarbiyachining vazifasi — bolani tovushlarni majburan takrorlashga emas, balki ularni eshitish, his qilish, tushunish va faol qo'llashga yo'naltirishdir. To'g'ri tashkil etilgan mashg'ulotlar bolaning ravon nutqi, aniq talaffuzi va kelajakdagi savodxonlik ko'nikmalari uchun mustahkam asos yaratadi.

E'TIBORINGIZ UCHUN RAHMAT!